

УДК 338.43.01:658

*Кравчук І.І.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту організацій,
Житомирський національний агроекологічний університет*

РОЛЬ СІЛЬСЬКОГО СОЦІУМУ У СТАЛОМУ РОЗВИТКУ АГРОСФЕРИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ

Постановка проблеми. Агросфера протягом 10 тис. років історії суспільства залишається базовою галуззю матеріального виробництва та визначає спосіб життя більшої частини населення. Сталий розвиток агросфери (економічно, соціально та екологічно зрівноважений) вбачається запорукою відтворення суспільних благ та сприяє формуванню стійкого соціо-економіко-екологічного простору життя людства. Сільський соціум є основною рушійною силою відтворення сільськогосподарського виробництва, продовольчого потенціалу та власної аури існування на певній території.

Концептуальне забезпечення процесів сталого розвитку агросфери нині розвивається у різних наукових школах, а трансформації концепцій відбуваються за умов необхідності обґрунтування системних механізмів взаємодії її внутрішнього й зовнішнього середовища з основними елементами її структури (економічними, екологічними, соціальними). Нині концептуальні постулати американських, західноєвропейських, українських економістів-аграрників мають вагомим теоретико-методологічне обґрунтування сталого (стійкого) розвитку агросфери, а в науковий обіг уведено поняття «стале агрогосподарування», «сталий розвиток сільських територій та сільської економіки», «сталий сільський розвиток» тощо. Однак, концептуальне забезпечення ролі сільського соціуму у сталому розвитку агросфери поки що знаходиться на стадії теоретико-методологічного пошуку. Основною концептуальною проблемою залишається знаходження «точок відтворювального перетину» соціального, економічного, екологічного й територіального розвитку, що потребує інтеграції різних концепцій соціальної економіки, соціальної географії, агро-соціо-екології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам сталого розвитку агросфери, а також окремим питанням її соціально-економічного, екологічного, територіального, демографічного розвитку присвячені наукові дослідження відомих вітчизняних і закордонних економістів-аграрників. А. Лісовим [6], В. Онєгіною [7], О. Поповою [10] закладено основи концепції сталого розвитку агросфери та визначено детермінанти системного регулювання стійкості агро-еко-економіко-соціосистем. У працях В. Бойка, Я. Верменича, М. Долішнього, М. Згуровського визначені концептуальні засади державного регулювання розвитку аграрної сфери вітчизняної економіки із забезпеченням її сталості. Вагомий внесок у формування концепції соціального капіталу села та стійкості його системного відтворення здійснено О. Бородіною [2], М. Маліком, Л. Михайловою, М. Орлатим, П. Саблуком, К. Якубою, В. Юрчишиним [12]. Питанням формування сталих соціо-просторових економічних систем присвячені дослідження М. Барановського [1], І. Ковальчука [5], О. Онищенко, І. Прокопи, О. Павлова, Ю. Губені, Л. Шепько, О. Шпичака та ін. Концептуальні основи сталого розвитку соціуму агросфери, сільського соціуму у синергетичних вимірах закладено у працях А. Шатохіна [15], Є. Ходаківського [14].

Моделі різних станів сталого світового розвитку визначені у працях М. Дієго, Д. Медоуза [11], Дж. Форрестера. Теоретичні і методичні основи концепції сталого суспільного розвитку започатковані В. Вернадським [3], С. Подолинським [9]. А. Ендерс, Х. Хотеллінг [18], Т. Парсонс, К. Девіс, у процесі формування концепцій структурного функціоналізму (теорії соціальної дії) та адаптації соціальних систем до середовища, вбачали необхідним врахування впливу екологічних соціально-економічних, просторових чинників на сталий розвиток аури існування людей. Разом із тим, концептуальне обґрунтування ролі сільського соціуму у сталому розвитку агросфери знаходиться на початковій стадії, що потребує новітніх підходів до вимірів сталості соціо-економічного та еко-просторового середовища в умовах глобалізації та урбанізації.

Постановка завдання. На основі викладеного вище, метою дослідження є формування передумов концептуального забезпечення сталого розвитку агросфери в контексті впливу на нього сільського соціуму. До основних завдань віднесено: аналіз сучасних трансформацій концепцій сталого розвитку; вивчення факторів та чинників, що зумовлюють необхідність ракурсу методологічного погляду на сталий розвиток агросфери через призму сталого розвитку соціо-простору; виявлення базових критеріїв концептуального забезпечення сталого розвитку сільського соціуму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування концептуальних засад сталого розвитку агросфери започатковано наприкінці ХХ ст., у період становлення концепції сталого розвитку як нової моделі розвитку цивілізації, що дозволяє забезпечити світовий баланс між рішенням соціально-економічних проблем та збереженням навколишнього середовища. Сучасний контекст вітчизняних й зарубіжних наукових досліджень з проблем сталого розвитку агросфери сформований

на засадах постулатів та концепцій соціальної економіки, економічної соціології, сталого суспільного розвитку, соціальної географії та соціально-відповідального управління (менеджменту), а їх прикладний вимір стосується соціуму, який є основним учасником, об'єктом і суб'єктом аграрних відносин. Такі позиції зумовлюють підвищений інтерес дослідників до сучасних інтерпретацій теорії соціуму, що полягають у його класифікації на засадах просторових ознак та оцінки ролі людини з її локальною економічною функцією у формуванні соціо-простору на сталій основі [8, с. 54-88].

Узагальнення сучасних теоретико-методологічних досліджень з проблем участі соціуму у сталому розвитку суспільства дозволяє зробити висновки про те, що сталість (або стійкість) розвитку забезпечується людиною (групою людей), яка є носієм економічної функції, здійснює економічну діяльність і формує якість життя та ауру власного існування у певному територіальному середовищі. Щодо сталого розвитку агросфери – необхідним вбачається вивчення процесів інтегрованого впливу соціо-еколого-економіко-просторових факторів [7; 16]. Основним суб'єктом сталого розвитку агросфери є сільський соціум – сукупність соціальних груп, що проживають на певній території, займаються сільськогосподарським виробництвом, мають особливий життєвий уклад та спільно використовують еко-просторові та соціально-культурні блага. Такий погляд на сільський соціум дозволяє виокремити його складові, а саме, просторову (територія, агро-еко-ландшафти, природні умови); демографічну (наявність людських ресурсів, що здатні забезпечити процес відтворення соціуму), економічну (наявність умов для здійснення підприємницької діяльності); соціально-інфраструктурну (наявність соціальної інфраструктури, що сприяє забезпеченню якості життя членів соціуму), координаційну (соціальна відповідальність керівників на всіх рівнях управління агросферою).

Кожна складова сільського соціуму нині є об'єктом досліджень представників різних наукових шкіл. Сутність ролі простору у забезпеченні сталого розвитку знайшли відображення у концепціях «локального суспільного блага» Ч. Тьєбо, «життєвого простору» К. Вовінкеля і К. Хаусхофера [19, с. 418; 20, с. 640; 17]. На засадах концепції «соціального капіталу» нині здійснюються спроби теоретико-методологічного обґрунтування впливу економічних, екологічних, соціально-інфраструктурних факторів на рівень його розвитку у залежності від рівня впливу кожного фактору [13, с. 112].

Обґрунтування чинників сталого розвитку економічної складової сільського соціуму знаходять відображення у Концепції багатofункціональності сільського господарства. Щодо соціально-інфраструктурної складової – її теоретико-методологічне забезпечення здійснюється на засадах концепцій інфраструктури підприємництва Р. Бреєра, та «інфраструктурного поля» Р. Нурке, А. Янгсона [4, с. 96]. Концепція соціальної відповідальності є визначальною у сенсі теоретико-методологічного обґрунтування ролі координаційної складової сталого розвитку агросфери та сільського соціуму.

У процесі формування сучасної концепції сільського соціуму мають знайти відображення методологічні постулати інституціонального забезпечення сталого розвитку та холистичної парадигми. Проблема інституціонального забезпечення сталого розвитку агросфери має розглядатись у контексті формування сприятливого середовища взаємодії інститутів та інституцій. Нині активно розвивається концепція державного регулювання інституціонального середовища агросфери на різних рівнях ієрархії – від макро- (державного), мезо- (регіонального), до мікро- (локального) рівня. Особливий наголос робиться на необхідності узгодження інтересів і цілей розвитку між різними інститутами (об'єктами і суб'єктами інституціонального регулювання). В цьому сенсі важливим вбачається формування теоретико-методологічного забезпечення сталого розвитку сільського соціуму на засадах узгодження схем координації із законодавчим та фіскальним середовищем.

Згідно холистичної концепції, роль сільського соціуму у сталому розвитку агросфери має розглядатись через призму цілісної єдності виконавців економічної функції з їх соціальним простором. У вітчизняній аграрній економічній науці вже існують холистичні прояви методологічних поглядів на сталий розвиток аграрної сфери, сільських територій, сільської економіки. В процесі наукового пошуку основ сталості зазвичай акцентується увага на забезпеченні гармонійної взаємодії соціальних, економічних, екологічних, просторових чинників розвитку сільського соціуму і сільських територій.

Вивчення сучасного етапу наукових досліджень свідчить про існування системного підходу у методології соціально-економічного управління в аграрній сфері, що відбивається у концептуальному забезпеченні державних стратегій, програм, проектів. До того ж, в останні роки, методики офіційної статистики також зорієнтовані на оцінку як стану сільського господарства, так і стану територій, якості життя людей у різних типах поселень. З огляду на такі позиції можна вважати, що у процесі становлення концепції сталого розвитку агросфери України варто використовувати інтегрований системний підхід, що дозволить виявляти базові критерії сталості (врівноваженості) просторової, демографічної, економічної, соціальної, екологічної складових системи сільського соціуму. За умов використання холистичної концепції можна пропонувати синергетичний підхід до координації сталого розвитку сільського соціуму та агросфери, сутність якого полягатиме у встановленні критеріїв когерентного зв'язку та взаємоузгодження параметрів їх сталості. Це дозволить сформувати комплекс координаційних впливів різних суб'єктів управління на об'єкти управління (складові системи сільського соціуму) в процесі коеволюції відкритої системи агросфери шляхом трансформації всіх підсистем та за допомогою механізмів встановлення когерентного зв'язку.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки:

1) сучасні трансформації концепцій сталого розвитку сформовані на засадах постулатів та концепцій соціальної економіки, економічної соціології, сталого суспільного розвитку, соціальної географії та соціально-відповідального управління (менеджменту), а їх прикладний вимір стосується соціуму, який є основним учасником, об'єктом і суб'єктом аграрних відносин; 2) до основних чинників, що зумовлюють необхідність ракурсу методологічного погляду на сталий розвиток агросфери через призму сталого розвитку соціо-простору відноситься методологічна ідентифікація просторової, демографічної, економічної, соціальної, екологічної складових сільського соціуму (локального соціуму агросфери) у контексті системної взаємодії в процесі відтворення сталості; 3) до базових критеріїв концептуального забезпечення сталого розвитку сільського соціуму віднесено пошук методологічного інструментарію формування когерентного зв'язку та взаємоузгодження параметрів досягнення сталості в процесі коеволюції відкритої системи агросфери.

Бібліографічний список

1. Барановський М. О. Наукові засади суспільно-географічно вивчених сільських депресивних територій України / М. О. Барановський. – Ніжин, 2009. – 396 с.
2. Бородіна О. М. Людський капітал на селі: наукові основи, стан, проблеми розвитку / О. М. Бородіна. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 277 с.
3. Вернадский В. И. Биосфера / В. И. Вернадский. – Москва : Мысль, 1967. – 145 с.
4. Каленская Н. В. Инфраструктурное обеспечение устойчивого развития промышленных предприятий / Н. В. Каленская // Креативная экономика. – 2009. – № 3 (27). – С. 95-100.
5. Ковальчук І. П. Дослідження сучасного стану сільських територій: підходи, алгоритми, методи / І. П. Ковальчук, Т. О. Євсюков // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки. – 2009. – № 6. – С. 84-97.
6. Лісовий А. В. Державне регулювання розвитку сільських територій : [монографія] / А. В. Лісовий. – К. : Дія, 2007. – 400 с.
7. Онегіна В. М. Аграрна політика та сталий розвиток агросфери / В. М. Онегіна [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnau_ekon/2011_7/pdf/01.pdf.
8. Пепа Т. В. Регіональна динаміка і трансформація економічного простору України / Т. В. Пепа. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 440 с.
9. Подолинський С. А. Праця людини та її відношення до розподілу енергії / С. А. Подолинський. – К. : Т-во «Знання», 1999. – 432 с.
10. Попова О. Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми. / О. Л. Попова. – НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2009. – 352 с.
11. Медоуз Д. Х. Пределы роста. Доклад по проекту Римского клуба «Сложные положения человечества» / Медоуз Д. Л., Рандерс Й., Бернс В. – М. : Изд-во Московского Университета, 1991. – 207 с.
12. Розвиток різноукладності на селі : особливості, проблеми / [Юрчишин В. В., Шевченко Л. М., Брус В. Х. та ін.]; за ред. В. В. Юрчишина. – К. , 2007. – 446 с.
13. Ушенко Н. В. Людський капітал: регуляторні механізми відтворення / Н. В. Ушенко. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 288 с.
14. Ходаківський Є. І. Методологія наукових досліджень в парадигмі синергетики : [монографія] / [Ходаківський Є. І., Данилко В. К., Цал-Цалко Ю. С.]; за заг. ред. д-ра екон. наук Є. І. Ходаківського. – Житомир : ЖДТУ, 2009. – 340 с.
15. Шахотін А. М. Соціологія села / А. М. Шахотін. – К. : Науковий світ, 2000. – С. 34-36.
16. Agriculture at a Crossroads. The International Assessment of Agricultural Knowledge, Science, and Technology for Development (IAASTD) : global report [ed. by Beverly D. McIntyre...[et al.]. - 2009. – 606 p.
17. Haushofer A. Bemerkungen zum Problem der Bevölkerungsdichte auf der Erde / A. Haushofer // Zeitschrift für Geopolitik, 1926. – 793 s.
18. Hotelling H. The Economics of Exhaustible Resources / H. Hotelling // Journal of Political Economy. – 1931. - April. – P. 26.
19. Tiebout Ch. M. A Pure Theory of Local Expenditures / Ch. M. Tiebout // Journal of Political Economy. - 1956. – October. – P. 416-424.
20. Vowinckel K. Zum Begriff Lebensraum / K. Vowinckel // Zeitschrift für Geopolitik. – 1939. – S. 638-639.

Анотація

Здійснено аналіз трансформації сучасних концепцій сталого розвитку за умов використання їх у формуванні концепції сталого розвитку сільського соціуму та агросфери. Ідентифіковано чинники, що зумовлюють необхідність ракурсу методологічного погляду на сталий розвиток агросфери через призму сталого розвитку соціо-простору. Запропоновано базові критерії концептуального забезпечення сталого розвитку сільського соціуму.

Ключові слова: сталий розвиток агросфери, сільський соціум, трансформація концепцій, когерентний зв'язок.

Аннотація

Осуществлен анализ трансформации современных концепций устойчивого развития в условиях их использования в формировании концепции устойчивого развития сельского социума и агросферы. Идентифицированы факторы, обуславливающие необходимость ракурса методологической точки зрения на устойчивое развитие агросферы через призму устойчивого развития социо-пространства. Предложены базовые критерии концептуального обеспечения устойчивого развития сельского социума.

Ключевые слова: устойчивое развитие агросферы, сельский социум, трансформация концепций, когерентная связь.

Annotation

The analysis of transformation of the modern concepts of sustainable development in the context of their use in the formation of the concept of sustainable development of rural society and the agricultural sphere is made. Factors that cause methodological point of view on sustainable development through the lens of sustainable agricultural sphere of socio-space are identified. Basic conceptual criteria for sustainable development of rural society are offered.

Key words: sustainable agricultural sphere, rural society, the transformation of concepts, coherent communication.